ЦЪРКВИТЕ НА КОЛЮ ФИЧЕТО – ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ПРЕВРЪЩАНЕТО ИМ В ДЕЙСТВАЩИ ОБЕКТИ НА ПОКЛОНИЧЕСКИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЯ ТУРИЗЪМ

Иван Първанов

Резюме: Темата на настоящото научно изследване е свързана с част от архитектурното материално наследство на майстор Колю Фичето – възрожденските църковни храмове и тяхното включване в туристически маршрути като обекти на културното наследство. Тези уникални като техника на строителство и визия сгради, все още не са намерили и заели своето достойно място в действащите туристическите маршрути за българските и чуждите туристи. Една от причините за това е и състоянието им, което към настоящия момент е твърде далеч от желаното и очакваното.
Целта на настоящото изследване е да очертае тяхното състояние и да се опита да даде конкретни насоки за превръщането им в посещавани обекти, част от организирани туристически маршрути. Методологията на изследването включва използването на историко-систематичен, историко-типологичен, историко-хронологичен и историко- сравнителен метод.

Ключови думи: Колю Фичето, възрожденски църкви, поклонически и исторически туризъм.

Увод

Поклоническият религиозен туризъм като част от историческия туризъм е развит в голяма част от държавите. Това особено силно важи за страните с богата и многовековна история, каквато е и България. Поради съществуването на тоталитарен строй с антицърковна и антирелигиозна насоченост, в продължение на повече от 4 десетилетия развитието на поклонически туризъм в България е невъзможно. Отделни опити са свързани с обособяването на туристически хотелска стаи за настаняване на гости в някои от най-големите наши манастири. Това иначе добро намерение, което би могло да постави началото на едно, макар и крехко начално развитие на реигиозен туризъм у нас обаче, така и не е осъществено. В същото време България е една от европейските държави с най-силен потенциал за развитие на този зял от туризма. Страната ни е една от първите на стария континент, в която християнството в източноправославната му деноминация е наложено и утвърдено официално като държавна религия още през IX век. И успява да се запази сред българския народ дори и през петте века под османско владичество в условията на конкуренция с други религии. През тези 5 века българите не само, че не се отричат от християнството, но полагат всички усилия да съхранят християската си принадлежност.
След падането на тоталитарния режим в края на 80-те години на XX век се създават условия съвременна България да се превърне в една от страните в Европа с най-висок потенциал за развитие на поклонически туризъм. Този потенциал обаче повече от 3 десетилетия така и не е реализиран.
Като столица на Втората българска държава в продължение на 200 години Велико Търново и околността му са един от регионите у нас с най-висок потенциал за развитие на поклонически и исторически туризъм. Това още по-ясно се вписва в изграждането на образа на града като културно-историческа и духовна столица на съвременна България, заз каквато е обявена официално от Народното събрание.
В настоящата статия предлагаме модел на един от многото възможни поклонически и исторически туристически маршрути. И той е свързан с част от архитектурното наследство на един от най-известните възрожденски български майстори строители Никола Фичев, останал в историята и народната памет като Колю Фичето.

Методология на изследването

Темата на настоящата статия е свързана с част от недвижимото архитектурно и историческо наследство – религиозните сгради, проектирани и построени от майстор Колю Фичето през втората половина на 19. век и тяхното съществуване в продължение на повече от век и половина, като се акцентира върху моментното тяхно състояние и възможността да бъдат включени в един бъдещ туристически маршрут.
Основният метод, използван в настоящата статия е историко-хронологичният метод, чрез които последователно са представени и разгледани отделните обекти на изследването. Ходът на проучването налага и сравняването на отделите църковни сгради с оглед разкриване еволцията и професионалното развитие на майстора строител. А това ангажира използването и на историко-сравнителния метод. Методиката на работа включва основно универсални научни методи като анализ, синтез, сравнение и съпоставка на представените и разглежданите отделни обекти на материалното недвижимо културно-иторическо наследство.
Съобразно характера на темата при изготвяне на настоящото изследване са използвани исторически и архитектурен подход.

Изложение

Никола Иванов Фичев останал в българската история с имената Колю Фичето е един от най-известните български архитекти и строители от епохата на Възраждането. Той оставя около 20 жилищни, светски и църковни сгради, като почти всички от тях и днес, век и половина след изграждането си, съществуват. Което говори достатъчно за неговите професионални умения.
Едва 5-годишен роденият в Дряново бъдещ архитект и строител учи занаята при тревненски дюлгери. На 23 години е калфа, а на 36 години вече е майстор. Строежите на църковни и светски сгради на Фичето са във всички краища на българските земи, но преобладаващата част са съсредоточени в региона на старата столица Търново и околностите. В старата столица през втората половина на XIX век Фичето изгражда 8 църкви, а в целия регион те са 14. (Stoykov, 1976) От тях две църкви – „Света Богородица“ в Търново и „Свети Никола“ в Горна Оряховица са разрушени по време на земетресението от 1 юни 1913 г. Останалите 12 религиозни храма обаче съществуват и биха могли да бъдат включени в един бъдещ маршрут на поклонически туризъм в района. Още повече, че един такъв маршрут би могъл да бъде доста успешно съчетан и с други маршрути, свързани с културно-историческото наследство на старо Търново и региона.
В настоящото изследванение ще представим предлаганите обекти съобразно времето, през което те са изградени като ще бъдат представени първо храмовете в Търново, а след това и тези в останалите населени места, подредени съобразно тяхната географска отдалеченост.

„Свето Преображение Господне“

Най-ранната търновска църква на майстор Никола Фичев е „Свето Преображение Господне“ в Преображенския манастир, четвъртият по големина манастирски комплекс в България. Той е изграден през 1825 г. близо до мястото, където през Втората българска държава се е намирал средновекоен манастир със същото име. Изграждането му е дело на рилския монах отец Зотик. През 1834 г. започва строителството на главната манастирска църква, което е поверено на майстор Димитър Софиянлията, но то е довършена от младите майстори Колю Фичето и Иван Бърната. Стенописването на храма е дело на художника Захарий Зограф. Строителството в целия манастирски комплекс продължава до 1863 г. под ръководството на Фичето. Тогава е издигната цялата югоизточна част, още една малка църква „Благовещение“ и камбанарията с часовника. Останалите постройки са изграждани след Освобождението.
На външната стена на южната олтарна стена на главната манастирска църква се намира стенописът „Колелото на живота“, представящ човешкият живот в един философско-религиозен план. Силно въздействащи са и творбите на Захарий Зограф „Страшният съд“, храмовата икона „Преображение Господне“ с подписа на самия художник и изображенията на славянските първоучители и просветители Кирил и Методий. Църковният иконостас е съвместно дело на дърворезбаря Станю Марангозина от Белица и на самия Колю Фичето. А автори на коните са вече споменатият Захарий Зограф и Станислав Доспевски.

Днес състоянието на Преображенския манастир и на главната му църква дело на Колю Фичето, е доста окаяно. Част от манастирските сгради са разрушени и опасни. Църквата все още е запазена, а преди време й беше извършен частичен ремонт и реставрация. Преображенският манастир е бивш ставропигиален, но днес управлението му е в ръцете изцяло на Великотърновската Света Митрополия. Оттам обаче досега не са проявили никаква инициатива за спасяването му. А той би могъл да бъде началната или крайната точка на един организиран маршрут на поклоннически туризъм в региона. Затова обаче е нужно обединението и съвместните усилия на държавата в лицето на Министерството на културата, Община Велико Търново и Светия синод в лицето на Търновската митрополия. Желание и инициативност от страна на тези три страни обаче няма. А манастирът бавно, но сигурно продължава да се руши и да се унищожава.

„Свети Никола“

Във Велико Търново първата построена от Колю Фичето църква е „Свети Никола“, която всъщност е неговата „дипломна работа“ за присъждането на майсторската му тапия и колан. Църквата се намира в района на днешния кв. Варуша в старата част на града. Над южната входна врата има текст на български и гръцки език, който разказва, че ферманът за изграждането й е издействан от тогавашния търновски владика Иларион Критянски, а в строежа й е участвал младият майстор Колю Фичето. Строителството започва майстор Иван Давдата, а след смъртта му Фичето довършва неговотата работа. Църквата е построена през 1836 г.
Освен като църковен храм църквата „Свети Никола“ е играела роля и на просветителски център, в който е съществувало училище, финансирано от търновскте еснафи и открито в 1839 г. Според Петко Славейков тук се заражда българщината в Търново. През 1849 г. избухва силен пожар, който унищожава сградата на школото, но църквата остава непокътнато. След Освобождението в църквата се събират представители от всички български краища, за да решават съдбините на България и националния въпрос. (Radev, 2000, p. 313-314)
За 100-годишнината на храма през 1936 г. е извършен ремонт, като сградата е електрифицирана. След 1944 г. църковната дейност е ограничена. Чак през 1995 г., учебната дейност отново е възстановена със създаването на неделното училище на отец Славчо Иванов.

„Рождество Богородично“

На стотина метра фронтално срещу главния вход на крепостта Царевец днес се издига катедралния храм на Великотърновската Митрополия „Рождество Богородично“. Той е построен в периода 1924-1934 г. Осем десетилетия по-рано на същото място е построена стара църква, носеща същото име, а неин архитект е Уста Колю Фичето. Тя е строена в периода 1842-1844 г. Издигната е от дялан камък пясъчник и червени тухли. Украсена е с 4 колони и елипсовидни прозорци, над които е изобразена двойната фичевска кобилица. Оригиналното в тази църква са двата реда капители. Освен главния вход има и два други от двете страни, през които се излиза към външните аркади. Иконостасът е дело на дърворезбаря Антон Станишев. (Vasiliev, 1965, p.196)
Църквата съществува почти 7 десетилетия. В притвора ѝ е погребан митрополит Климент (писателят Васил Друмев). В нея е отслужен молебен след влизането на руските войски. Тук са се черкували князете Александър Батенберг и Фердинанд Сакскобургготски. По време на земетресението от 1 юни 1913 г. храмът е разрушен до основи, като остава да стърчи само камбанарията. За нуждите на местните миряни е изграден временен малък параклис, който функционира в следващите десетина години. Новата църква е издигната на мястото на старата по чертежите и макета, запазени от търновския общественик и любител археолог Леон Филипов.

„Света Троица“

Няколко години след завършване на църквата „Св. Богородица“ майстор Колю Фичето вече работи по следващата си религиозна сграда, църквата „Света Троица“ към Патриаршеския манастир в околностите на старата столица. Манастирът се намира в подножието на отвесни високи скали на Арбанашкото плато в източната част на Дервентския пролом. Днешният комплекс се намира на

мястото, където през XIV век е съществувал манастир, изграден от цар Иван Шишман, за което свидетелства и открит стар хрисовул от 1715 г.
Новата манастирска църква е изградена през 1846-1847 г. от Колю Фичето и е изписана от Захарий Зограф. Земетресението от 1913 г. разрушава църквата, и манастира. Те са възстановено по-късно, но в променен вид заради липсата на чертежи и снимков материал. Въпреки, че не са в автентичния си вид обаче, църквата и целият манастирски комплекс много успешно биха могли да се впишат като част от един поклонически маршрут. Проблемът тук обаче е, че тъй като е действащ девически манастир, достъпът до комплекса е абсолютно забраен за външни лица. Това ограничение би могло да отпадне за част от комплекса, където се намира манастирската църква. Затова обаче е необходимо разрешение от търновския владика.

„Света Марина“

В годините на Възраждането населението на Търново се увеличава и градът се разширява в западна и южна посока, където до този момент са били лозя ниви и хайван пазара на старата столица. Една от нововъзникналите махали е „Марно поле“, чийто жители искат своя църква. Един от тях, дядо Кольо Мамето дарява част от градината си за бъдещия храм. Няма данни кога точно е започнало строителството на този храм,но се знае, че е било завършено на 17 юли 1850 г. Ръководител на строежа тук е майстор Никола Фичев.
Четири години по-късно църквата е осветена и й е дадено името „Света Марина“. Тя е малка еднокорабна с размери 26х10 метра и е без кубе. До храма е издигната камбанария. Строежът на камбанария отделно от храмовата сграда е също едно от запазените марки на майстора. В камбанарията на „Св. Марина“ имало стая, в която се пазели най-ценните цлковни вещи и утвар. След това в това помещение е отворено и килийно училище. Това училище става по-късно основа за създаването на народното читалище „Искра“. И църквата, и камбанарията, и читалището са построени изцяло със средства от дарения.
Земетресението от 1913 г. разрушава част от храма и камбанарията. През 1931 г. започва не само възстановяване на църквата, но и нейното разширяване за да може тя да удовлетвори потребностите на увеличилото се население на квартала. Издигната е и нова камбанария, но вече не отделно от църквата, а като част от нея. Иконите в обновения храм са дарение от заможния търновец Атанас Велев. А стенописването е извършено от руския художник Николай Ростовцев. В съвременната църква е запазен и старият иконостас от 1859 г. дело на тревненски майстори резбари, както и владишкия трон.

„Св. Св. Кирил и Методий“

Един от най-монументалните храмове на майстор Колю Фичето е „Св. Св. Кирил и Методий“.
Той е построен през 1860-1861 г. в квартал „Варуша“ във високата част на града известен тогава като Кошарската махала. Храмът е изграден със средства, събрани основно от уседналите в Търново бежанци от съседните планински населени места и местните занаятчийски еснафи. Средства за изграждането дават и българите емигранти в чужбина и Българската община в Цариград, както и руският консул. Строителството е поверено на вече утвърдилия се като първомайстор Никола Фичев. Иконостасът е дело на резбарите Тодор Несторов и Иван Димитров от Калофер, а стенописването е извършено от млади художници от Трявна.
Църквата е първата в Търново, кръстена на славянските първоучители. Тя е издигната на мястото, където местните някога са правили курбан на Св. Атанасий, който се смята зазакрилник на всички бежанци. Затова и наред с официалното й название църквата е известна още и като храм „Св. Атанас“.
Църквата има няколко характерни особености. Едната от тях е, че е била с два купола, които са разрушени от земетресението през 1913 г. и след това така и не са възстановени. Втората особеност е е наличието на три олтара: на светите братя Кирил и Методий, на свети Атанасий и на светите равноапостоли Петър и Павел. В тази църква се служи на български език още в началото на 60-те години на XIX век, цели 10 години преди българската църква да получи официално независимостта си чрез създаването на Българската Екзархия. Храмът е освещаван два пъти: първият през 1861 г. от гръцкият владика Григорий, а вторият през 1872 г. от първия български владика Иларион Макариополски.

„Свети Спас“

Само година след създаването на храма на светите братя, Колю Фичето завършва и следващата своя църква в Търново „Свети Спас“. Тя е построена през 1862 г. в днешната стара част на града на Халваджи баир, на метри от емблематичната ул. „Гурко“ и турския конак. Преди да пристъпи към църковното строителство, което по-късно се оказва негова запазена марка, в Търново Фичето строи няколко светски сгради: Къщата с маймунката, Ханът на хаджи Минчо Цачев и Ханът на Хаджи Николи.

„Св. Спас“ не би могла да бъде определена като един от шедьоврите на Колю Фичето. При изграждането й той като че ли все още търси себе си и творческия си архитектурен почерк, които само няколко години по-късно ще го направят не само в българските земи, а и далече извън пределите на Османската империя. Но тук за пръв път като декоративен дъгов корниз е използвана добилата известност като „двойна фичевска кобилица“, която ще присъства като негов подпис и в останалите му църковни строежи.

Църквата „Св. Спас“ е трикорабна базилика с размери 27,80х12,20 м. Сградата е зидана с ломен камък, а отвън била измазана с оранжево-червена варова мазилка. Върху четирите фасади са поставени 4 каменни колони. Иконостасът е дело на известния дърворезбар Антон Станишев – Дебърлията. По-късно върху северната и южната фасада на църквата са вградени няколко мраморни надгробни плочи, взеи от гробището на старата църква, която се намирала на същото това място. (Vasiliev, 1965, p. 196) Църквата е функционирала като храм за богомолци в продължение на половин век, до земетресението от 1913 г., при което горната й част е разрушена. За да бъде запазена е поставен временен дървен покрив. В следващите 20-ина години сградата е използвана като салон за изнасяне на сказки. След преврата от 1944 г. бившата църква става боксов салон, а след това и архив на тогаашната народна милиция. От 70-те години на XX век сградата е изоставена. През 1984 г. започва изпълнението на проект за цялостно проучване, реставрация и консервация, в рамките на който покривът й е разрушен. Проектът така и не е завършен заради политическите събития от 1989 г. Днес от църквата са останали основите и част от стените. Ако не бъдат предприети спешни мерки, рушенето ще продължи и тази част от архитектурното наследство на Колю Фичето завинаги ще бъде унищожена. А спасението й е в ръцете на държавата, Община Велико Търново и Светата Търновска митрополия. Те биха могли да превърнат зловещите руини в част от успешен и привлекателен туристически маршрут.

„Св. Св. Константин и Елена“

Последната църква на Колю Фичето построена в Търново, която с основание може да бъде определена като венецът на неговото храмово архитектурно майсторство е „Св. Св. Константин и Елена“. Тя е строена в зрелия период от професионалната му кариера и в нея ясно се вижда индивидуалният му творчески почерк.

Църквата се намира на метри от църквата „Свети Спас“. Според краеведа Йордан Кулелиев храм с това име е съществувал на това място през Втората българска държава чак до Възраждането. (Kuleliev, 1942, p. 37) През 1858 г. в една от стаите към църквата се е помещавала канцеларията на новосъздадената Градска община. Старата църква е изпълнявала функциите си на богослужебен храм до 5 октомври 1873 г. Два дни по-късно, на 7 октомври, в тържествена обстановка е осветен официално новият храм.

Новата църква на майстор Никола Фичев е трикорабна, висока, светла и просторна и ясно говори за промяната на положението на българската православна църква и извоюването на нейната независимост. Нещо, което е уникална за този шедьовър на Фичето е монтирането на две дървени въртящи се колони от двете страни на входната врата, които трябвало да оказват здравината и устойчивостта на сградата. (Radev, 2004, p. 124)

Въпреки своята монументалност и здравина църквата „Св. Св. Консгантин и Елена“ също е разрушена от земетресението през 1913 г. Възстановена е в сегашния си вид през 20-те години на XX век под

името „Св. Цар Борис". През 80-те години започва реставрация на храма, но поради различни причини ремонтните дейности са спрени. Повече от 30 години църквата бе опасана с грозно ръждясало метално скеле. Преди няколко години беше обявено, че започва цялостният ѝ ремонт. Скелето беше махнато, но ремонтите се оказаха частични. Днес църквата отново е заключена с катинар и обречена на разрушаване. А в южната ѝ част е обособен параклис, който предизвиква учудване с неугледността си сред туристите.

„Св. Димитър" – Килифарево

Освен храмовете в Търново и около старата столица майстор Никола Фичев разширява периметъра на архитектурната и строителната си храмова дейност. В Килифаревския манастир той издига църквата „Свети Димитър". Манастирът е основан през 1348 г. в годините на управлението на цар Иван Александър от Теодосий Търновски, който става и негов пръв игумен. В годините на османското владичество манастирът няколко пъти е бил опожаряван. През 1840 г. Колю Фичето започва строежа на манастирската църква, който е завършен две години по-късно. Тя е построена върху основите на старата църква, носеща името на Света Богородица, разрушена в края на XVIII век от кърджалийски банди. При строежа на новата църква Фичето запазва част от старата олтарна стена и параклисите на Св. Теодосий Търновски и Св. Иван Рилски. Тези три постройки са обединени под един общ покрив, даващ облика на днешната църква „Св. Димитър".
Архитектът е избрал един доста интересен подход при организирането на вътрешното пространство на храма, във формата на кръст. Четири каменни колони очертават края на раменете на кръста. Повечето от стенописите са стари още от 1718 г.

„Св. Никола" – Дряново

Сред монументалните проекти на Колю Фичето е и храмът „Свети Никола" в Дряново, обявен за паметник на културата с национално значение. Той е построен през 1851 г. върху основите на стара църква. Сградата е трикорабна псевдобазилика с камбанария и купол от дървен материал.. Стилът на майстора е ясно изразен при оформянето на фасадите. Те са с богата пластична украса, с характерни за майстора елементи: вълнообразен кобиличен фронтон, сложно профилиран корниз, тристепенна аркада с вградени полуколонки над главния западен вход, малка сляпа аркада по дължината на стените. Каменната зидария е разнообразена с полетата на прозорците – правоъгълни, овални и кръстовидни, и с релефите на южната фасада. Камбанарията е осмостенна, с големи овални и засводени отвори в стените и шатровиден покрив; впечатлението е за лекота и извисеност. Иконостасът на църквата е дело на дебърския майстор Антон Станишев и е създаден през 1866 година. Три от иконите в иконостаса са дело на Станислав Доспевски. Стенописите в храма са от 1926 г. (Vasiliev, 1965, p. 195)

„Св. Троица" – Свищов

Безспорна най-импозантната църква извън Велико Търново е Съборната църква „Света Троица" в Свищов. Тя е смятана не само за един от шедьоврите на Колю Фичето, но и за един от образците на българската църковна архитектура от периода на късното Възраждане. Храмът е трикорабна базилика с един централен и три второстепенни куполи. Дължината ѝ е 30, а височината 54 метра. Иконостасът е изработен от Антон Станишев през 1870-1872 г. и е с размери 16х10 метра. А основната часст от иконите са изписани от зографа Николай Павлович. Камбанарията на църквата е изработена от Генчо Новаков през 1866 г.. Интересни са и двете портални колони на входа, които наподобяват тези на вече разгледаната търновска църква „Св. Св. Константин и Елена". (Vasiliev, 1965, p. 223)
Съборната църква е силно засегната от Вранчанското земетресение през 1977 г. През 80-те години е започната реконструкция. Тя обаче се забавя заради липсата на финансиране след смяната на политическия режим у нас и е завършена чак през 2004 г.

Сред по-малките архитектурни проекти на Колю Фичето в околностите на Търново са и църквите „Свети Пророк Илия“ в Плаковския манастир 1845 г., „Света Богородица“ в. Присово и „Свети Димитър“ в Лясковец, както и камбанарията на църквата в село Пчелище.

Заключение

От представения анализ на разгледаните църковно-религиозни сгради, дело на Колю Фичето може да бъдат направени няколко заключения. По-голямата част от тях и днес са запазени и функционират като сгради за извършване на църковни богослужения. Изключение правят два от обектите. Църквата „Св. Св. Константин и Елета“ има нужда от ремонт, като проблемът е липсата на средства. Църквата „Св. Спас“ има нужда от цялостно възстановяване, а това би ангажирало значително повече време и средства като необходим ресурс. Останалите 14 сгради съществуват и биха могли да бъдат включени като обекти в организиран маршрут на поклоннически и исторически туризъм.

Възможите направления могат да бъдат според географското местонаходище на обектите. Едно от направленията е да бъдат обединени в един маршрут с работно название „По стъпките на Колю Фичето“. Началото му може да бъде съобразено с мястото на пристигане на туристите. Разглеждането на обектите може да започне от Велико Търново, където е най-голеият брой от църкви на строителя. А може да започне и от Свищов, ако туристите идват в страната ни с круизни кораби по Дунав и акостират в Свищов или Русе.

Наред с този цялостен маршрут могат да бъдат организирани и второстепенни маршрути на географски принцип, обхващащ едно или няколко населени места, намиращи се близо едно до друго. Такава възможност дава маршрутът обединяващ църквите на Фичето в триградието Велико Търново – Горна Оряховица – Лясковец, който може да обхване и намиращите се в близост търновски села Плаково и Пчелище и град Килифарево.

Който и от предложените варианти за маршрути да бъде избран, той би бил от съществно значение и материално-финансова помощ за местния бизнес, икономика и общности. Още повече, че за създаването на един подобен маршрут на организиран поклоннически туризъм във Велико Търново и региона няма да бъде необходимо ангажирането на сериозни финансови ресурси. Църквите на Колю Фичето биха могли да бъдат присъединени и към съществуващи и утвърдени туристически маршрути във Велико Търново и околностите.

Единственият възможен проблем за реализирането на това положително намерение е свързан със собствеността на храмовете. Те се стопанисват от Великотърновската Митрополия, която не гледа с добро око на превръщането им в туристически обекти, било то и на поклоннически религиозен туризъм. В годините са правени няколко опита от страна на ръководството на Община Велико Търново за сътрудничество с Митрополията и съвместно разработване на действащите църкви в града като туристически продукти. От страна на Митрополията обаче не последва отзвук.

Следователно за да бъде реализирано намерението за превръщането на църквите на Колю Фичето в туристически обекти трябва да бъде намерена подходяща форма за сътрудничество между Общината и Митрополията. Нещо, което, може да се осъществи на едно по-високо ниво между държавата в лицето на Министерски съвет или Министерството на културата и Светия синод.

REFERENCES

Kuleliev, Y. (1942*). Istoriya na carkvata "Sv. Car Boris"* [History of the Church of St. Tsar Boris. [Кулелиев, Й. (1942) *История на църквата „Св. Цар Борис*“.]

Radev, I. (2004*). Istoria na carkvata "Sv. Sv. Konstantin i Elena*". [History of the Church of St. Constantine and Helena]. Faber. [Радев, И. (2004) *История на църквата „Св. Св. Константин и Елена*“. Фабер.]

Radev, I. (2000*). Istoria na Veliko Tarnovo XVIII – XIX vek*. [History of Veliko Tarnovo XVIII – XIX c.]. Slovo. [Радев, И. (2000). *История на Велико Търново*. Слово.]

Stanchev, St. (1987). *Maystor Kolyu Ficheto*. [*Master Kolyo Ficheto*]. Balgarski pisatel. [Станчев, Ст. (1987). *Майстор Колю Фичето*. Български писател.]

Stoykov, G. (1976). *Maystor Aleksi I Maystor Kolyu Ficheto : epoha – lichnost – tvorchestvo*. [Master Alexi and

Master Kolyu Ficheto: era – personality – creativity]. Tehnika. [Стойков, Г. (1976). *Майстор Алекси и майстор Колю Фичето: епоха – личност – творчество*. Техника.]
Vasillev, A. (1965). Balgarski vazrojdenski taistori: jivopisci, rezbari, stroiteli. [Bulgarian Renaissance tasters: painters, carers, buiders]. Nauka i izkustvo. [Василиев, А. (1965). Български възрожденски майстори: живописци, резбари, строители. Наука и изкуство.]

THE CHURCHES OF KOLYU FICHETO – POTENTIAL AND PROSPECTS FOR THEIR TRANSFORMATION INTO ACTIVATING OBJECTS OF PILGRIMAGE AND HISTORICAL TOURISM

Abstract: The topic of this scientific study is related to part of the construction material heritage of master Kolyu Ficheto – the Bulgarian Renaissance churches and their future inclusion in tourist routes as sites of cultural and historical heritage. The fact is that for unknown reasons these unique in terms of construction technique and vision buildings have not yet found and taken their rightful place in the existing tourist routes for both Bulgarian and foreign tourists. One of the reasons for this is their condition, which at the moment is too far from what is desired and expected. The purpose of the report is to outline their condition and to try to give specific guidelines for their transformation into desired and visited sites, part of well-organized tourist routes. The methodology of the study includes the use of historical-systematic, historical-typological, historical-chronological and historical-comparative methods.

Keywords: Kolyu Ficheto, Bulgarian Renaissance churches, pilgrimage and historical tourism.

Ivan Parvanov, PhD
ORCID 0009-0000-3616-8110
ivanmonitor@abv.bg

Advisor: Prof. Krasimira Mutafova, DSc
"St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo
Veliko Tarnovo 5000, ul. "Bacho Kiro" No. 3

Статията е резултат от изпълнението на проект BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ", финансиран по процедура за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16RFPR002-1.014 „Устойчиво развитие на Центрове за върхови постижения и Центрове за компетентност, в т.ч. и на конкретни инфраструктури или техни обединения от Национална пътна карта за научна инфраструктура.

The article is a result of the implementation of project BG16RFPR002-1.014-0011 Sustainable Development of the Center of Excellence "Heritage BG," funded under the grant aid procedure BG16RFPR002-1.014 "Sustainable Development of Centers of Excellence and Centers of Competence, Including Specific Infrastructures or Their Associations from the National Roadmap for Scientific Infrastructure".